
PROBLEME ALE LIMBII LITERARE IN OPERA LUI I. L. CARAGIALE

DE

PROFESOR I. VITNER

Cu cea mai valoroasă parte a operei lui I. L. Caragiale ne aflăm în fața unui fenomen care, fără să fie unic în literatura noastră, este totuși destul de rar. Poți vedea la teatru, sau poți citi piesele lui Caragiale de zeci și zeci de ori cu interesul și emoția nealterată a primei lecturi, descoperind de fiecare dată textului noi frumuseți și noi adâncimi. Același lucru îl poți constata la lectura repetată a momentelor și schițelor sale. Există deci un « mister » al veșnicei prospețimi a operei marelui scriitor care a știut să găsească izvorul miraculoasei ape dătătoare de tinerețe fără bătrânețe și de viață fără de moarte. Cufundat în paginile nemuritoarei opere a lui I. L. Caragiale, interesul cititorului este stârnit într'un mod atât de categoric, pentru că scriitorul a reușit să închidă în scrisul său însuși fiorul vieții, agitația și diversitatea ei extraordinară, mișcarea-i neîntreruptă. Așa cum nu te poți plictisi în fața uriașului spectacol al vieții sociale, pentru că aceasta te obligă să nu fii un simplu spectator, ci și un participant activ, tot astfel opera lui Caragiale este grandioasă pentru că cuprinde în ea autenticitatea vieții și pentru că autorul ei nu te lasă să privești placid la desfășurarea evenimentelor, ci te îndeamnă ca, alături de dânsul, să fii împotriva dușmanilor vieții milioanei de oameni.

De nedespărțit de întreaga luptă a scriitorului împotriva orânduirii burghezo-moșierești este și lupta sa pentru apărarea frumoasei limbi vorbită și scrisă de poporul nostru.

I. L. Caragiale este un mare maestru al limbii literare. El trăește într'o epocă în care limba poporului era amenințată în existența ei, ca și viața însăși a maseilor de dușmani înverșunați. Cu câtă forță de exprimare a unei iubiri și admirații fără margini vorbește Caragiale de limba poporului: « Sărmană limbă românească! Nu mai este, cum ar fi trebuit să fie, o plantă cultivată! A ajuns o

buruiană sălbatecă! . . . Multe vânturi au bătut-o! odată o bătea vântul franțuzesc, acu o bate vântul nemțesc. Noroc că mai are rădăcini adânci — amintiri, i s'ar stărpi soiul! și ar fi păcat de ea fiindcă (nu ca s'o laud eu!) îngrijită, ce flori frumoase și ce sănătos rod ar da această voinică buruiană de veacuri disprețuită, cu care veacuri s'a hrănit și ținut sufletul unui întreg neam de oameni ». (Peste 50 de ani).

Caragiale a fost unul dintre acei grădinari cu o atât de mare grijă și dragoste pentru grădina de cuvinte a poporului, încât nu numai că a apărat-o de invazia buruienilor ucigătoare, dar i-a dat o mare strălucire prin sădirea în pământul ei bun a unor soiuri noi de vorbe, purtătoare ale marei înțelepciuni a poporului.

I. L. Caragiale era renumit pentru temeinicile cunoștințe pe care le avea în domeniul lingvisticii.

Slavici, evocând figura lui Caragiale și strânsa prietenie dintre acesta și Eminescu, în redacția ziarului Timpul — subliniază marea sa capacitate de pătrundere în tainele graiului popular și arată că în problemele de gramatică autorul « Scrisorii pierdute » era superior lui Eminescu, marele său prieten. « In redacțiune cestiunile de gramatică erau cu toate acestea discutate în toată liniștea, căci în materie de limbă românească Caragiale era deasupra — spune Slavici. Eminescu avea cunoștințe uimitoare în cea ce privește literatura universală, cunoștea dar cu atât mai vârtos literatura românească, și cărțile bisericești, și cronicarii, și scriitorii epocii de renaștere. Caragiale avea mult simțământ de limbă și cunoștea mai bine decât Eminescu limba așa numită viuă, care era vorbită în toate zilele . . . Deoarece nici una dintre gramaticile, care existau atunci, nu se potrivea cu aceste principii, ni-am pus de gând să ne croim noi o gramatică — așa numai pentru noi.

Eminescu a luat asupra sa etimologia, Caragiale s'a pornit să stabilească sintaxa, dară eu îmi dădeam silința să mă dumiresc în cece privește alegerea, întrebuițarea și așezarea vorbelor potrivit cu firea limbii românești ».

În opera lui I. L. Caragiale noi găsim astăzi un adevărat tezaur al prelucrării artistice a limbii vorbite de popor. Frumusețea graiului popular, este opusă în opera sa schimonoselilor lingvistice, ridicole, ale dușmanilor poporului, care căutau nu numai să-i înăbușe protestul și idealurile, dar încercau să-i distrugă — pentru a-l slăbi — și limba vorbită de străbuni.

Este necesar de remarcat faptul că critica burgheză în tentativa ei de a denatura fondul profund social, de necruțătoare denunțare a orânduiri burghezo-moșierești al operei lui Caragiale, a aruncat oprobiul și asupra limbii sale literare declarând-o « periferică » « mahalagească ». Logica simplistă și obiectivistă a criticii burgheze era următoarea: personagiile lui Caragiale fiind — în bloc — mahalagii (neavând nimic comun cu « lumea bună » a saloanelor și « incintelor » parlamentare) și limba preferată a sciitorului este cea culeasă pe ulițele murdare ale mahalalelor. Mai adăugau criticii burghezi că această limbă a lui Cara-

giale nu poate constitui un model de urmat. Anatema aruncată asupra artei superioare a cuvântului, atât de caracteristică operei lui Caragiale, încerca să anihileze forța redutabilă a acestei arme, cu ajutorul căreia Caragiale a dus o atât de strălucită luptă împotriva dușmanilor poporului. Caragiale citează într'unul din articolele sale aforismul admirabil prin care Eminescu a arătat legătura de nedesfăcut dintre expresia artistică desăvârșită și un conținut înalt de idei, « cuvântul care exprimă adevărul ». Caragiale a tost unul din acei oameni cinștiți și curajoși ai timpului său, care și-au asumat misiunea măreață de a spune adevărul și numai adevărul cu privire la societatea burghezo-moșierească. Limba literară a fost pentru Caragiale unealtă indispensabilă pentru proclamarea acestui adevăr. Și tocmai pentru aceasta arta cuvântului a luat la Caragiale o mare desvoltare și a atins mari înălțimi.

Studiul limbii literare este de o însemnătate considerabilă pentru critica literară, estetică și istoria literaturii. Prin acest studiu al modului în care un scriitor valorifică cuvântul, pentru a înfățișa realitatea, noi intrăm în plin miez al problemei atât de importante a specificului literaturii. Justa înțelegere a acestei probleme constituie o bună armă de apărare împotriva tendințelor vulgarizatoare, care pun în primejdie studiul cu adevărat științific al literaturii.

I. V. Stalin este acela care, în studiile sale cu privire la « Marxismul și problemele lingvisticii », a deschis în mod genial căi noi cercetătorilor științifici ai literaturii.

În studiile sale, I. V. Stalin, denunțând poziția greșită a concepției marxiste cu privire la caracterul de clasă al limbii, arată că: « Limba nu este generată de cutare sau cutare bază veche sau nouă în sânul unei societăți date, ci de întreg mersul istoriei societății și al istoriei bazelor de-a-lungul veacurilor. Limba nu este creată de o singură clasă, oricare ar fi ea, ci de întreaga societate, de toate clasele societății, prin eforturile a sute de generații. Ea n'a fost creată pentru satisfacerea nevoilor unei singure clase, oricare ar fi ea, ci ale întregii societăți, ale tuturor claselor societății. Tocmai deaceia ea a fost creată ca limbă a întregului popor, unică pentru societate și comună pentru toți membrii societății »¹.

Dar I. V. Stalin arată că, dacă limba este indiferentă față de clase, ca limbă a întregii societăți, clasele nu sunt indiferente față de limbă, ci caută să-i imprime specificul mentalității lor, să o folosească în interesul lor: « Dar oamenii, diferitele grupuri sociale, clasele, sunt departe de a fi indiferente față de limbă. Ele se străduiesc să folosească limba în interesul lor, să-i impună vocabularul lor specific, termenii lor specifici, expresiile lor specifice. În această privință se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s'au rupt de popor și care îl urăsc: aristocrația nobiliară, păturile superioare ale burgheziei. Se

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R., 1951, p. 16-17.

crează dialecte „de clasă“, jargoane, „limbi de salon“ »¹. I. V. Stalin arată că acestea sunt: « o adunătură de cuvinte specifice care oglindesc gusturile specifice ale aristocrației sau ale vârfurilor burgheziei; un anumit număr de expresii și întorsături de frază care se deosebesc prin prețiozitate și galanterie și sunt libere de expresiile « grosolane » și de întorsăturile limbii naționale; în sfârșit un număr oarecare de cuvinte străine »².

I. V. Stalin arată că aceste jargoane au o circulație restrânsă în cadrul clasei respective, și sunt improprii ca mijloc de comunicare pentru întreaga societate.

O altă problemă deosebit de importantă ridicată de studiile tovarășului I. V. Stalin cu privire la lingvistică este legătura nemijlocită dintre limbă și gândire. Pornind dela celebra teză a lui Marx: « Limba este realitatea nemijlocită a gândirii », I. V. Stalin arată că: « Orice gânduri ar lua naștere în capul omului și oricând ar lua naștere, ele pot să se nască și să existe numai pe baza materialului limbii, pe baza termenilor și frazelor limbii »³.

« Realitatea gândirii se manifestă în limbă »⁴ — spune I. V. Stalin, și în altă parte a studiilor sale adaugă: « Fiind nemijlocit legată de gândire, limba înregistrează și fixează în cuvinte și în combinații de cuvinte, în propoziții, rezultatele activității gândirii, succesele omului în munca lui de cunoaștere și face posibil, în acest fel, schimbul de idei în societatea omenească... Limba fiind un mijloc de comunicare, este în același timp și un instrument de luptă și de dezvoltare a societății »⁵.

În lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, problema limbii literare devine una din cele mai însemnate probleme ale creației literare.

Arta cuvântului de care dă dovadă un scriitor ne arată nu numai cât și cum a cunoscut acel scriitor limba vorbită și scrisă a poporului, dar și idealurile de care el a fost înflăcărat, atitudinea lui în fața marilor probleme sociale ale poporului căruia îi aparține, tocmai prin faptul că limba este un reflex nemijlocit al gândirii umane.

Studiul limbii literare nu poate fi făcut deci în sine, așa cum se obișnuia în critica literară și în lingvistica burgheză, ci numai în lumina conținutului de idei al operei literare, în lumina a ceea ce a vrut să comunice scriitorul lumii contemporane, în mijlocul căreia a trăit.

Lucrările tovarășului Stalin despre lingvistică ne ajută să vedem măreția concepției, cu privire la limba literară, a marilor noștri clasici, actualitatea extraordinară a luptei lor pentru o limbă literară expresivă și limpede, isvorită din limba vie a poporului, nealterată de jargonul cosmopolit al claselor exploatare.

¹ I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R., 1951, p. 29—30.

² *Ibidem*, p. 31.

³ *Ibidem*, p. 84—85.

⁴ *Ibidem*, p. 85.

⁵ *Ibidem*, p. 48—49.

Intr'un mod deosebit de plastic Caragiale revine asupra acestei idei în lucrarea neterminată, intitulată « Poveste ». Scriitorul spune limpede că nu « de dragul cuvintelor am căutat anume să vă născocesc o povestire... Nu de hatărul povestirii caut într'adins cuvinte, cu care să v'o spun cum mi-o închipuiesc eu, cât mai degrabă și mai limpede pot ».

I. L. Caragiale era împotriva « limbii frumoase » în sine, plină de artificialitate, ascunzând idei înapoiate sau mascând o uscăciune și sărăcie deplină de idei. El a satirizat o asemenea tendință de artificializare a limbii poporului în repetate rânduri. În nota care însoțește nuvela « Noaptea Invierii » — parodie antixenofobă după « O făclie de paști », Caragiale scrie cu vădit năduf împotriva moftangiilor șovini care-și spun români, cu trei de « r »: « în fine ori ce puteți zice de novela mea; un lucru rămâne netăgăduit; ce stil! ce limbă! ce limbă românească! Ei? Apoi, dacă e limba frumoasă, ce mai poftiți?... ».

Numeroase sunt manifestările satirice ale lui I. L. Caragiale împotriva formalismului simbolist, semănătorist, naționalist-mistic și șovin, după cum cu mult sarcasm a biciuit el tendințele de latinizare, franțuzire, anglicizare sau germanizare a limbii.

Marele scriitor ura în aceste manifestări desfigurarea neasemuitei frumuseți a graiului popular, ca urmare a ideologiei, dușmănoasă poporului, a diferitelor curente ale burgheziei.

Caragiale, apărând integritatea graiului popular, apără în același timp posibilitatea dăruită scriitorului înaintat de a arăta poporului adevărul asupra problemelor sociale, de a-l îmbărbăta în lupta lui împotriva exploatorilor.

Această poziție în problema limbii literare era caracteristică atât lui Caragiale, cât și lui Eminescu și amândoi ajunseseră la aceleași concluzii deosebit de însemnate pentru noi, cei de astăzi, în urma unor îndelungi debateri și frământări. Slavici, în amintirile sale atât de prețioase despre Caragiale și Eminescu, arată că amândoi stabiliseră principiul după care: « nu scriem numai pentru ca să ne dăm pe față cugetările, ci pentru ca să le reproducem în mintea acelora la care ne adresăm, adevă să-i facem pe aceștia să gândească ceea ce voim noi. Urmează că avem să alegem totdeauna vorbele de care în mintea lor se leagă gândul ce avem în vedere și să întrebuițăm și să așezăm toate vorbele astfel alese potrivit cu deprinderile lor. Când ne adresăm dar la toți Românii, bune sunt numai vorbele și formele gramaticale cu care sunt deprinși toți Românii ori cel puțin cei mai mulți dintre dânșii ».

Cu ajutorul cuvântului, Caragiale a reușit să ne ofere o vastă panoramă a societății timpului său. Cuvântul — în opera lui Caragiale — are de cele mai multe ori efecte de un umor neegalat, pentru că limbajul literar era pentru Caragiale unealta primordială a intențiilor sale de satirizare a moravurilor burgheziei și moșierimii. Este uimitoare la Caragiale nu numai forța de plasticitate a limbii

sale, dar și forța ei de adaptare la diferite medii și mentalități ale societății timpului său. Este absurd și dușmănos să spui că în opera sa prevalează limbajul mahalagiilor. Limba lui literară este de o bogăție considerabilă, pentru că autorul « Scrisorii pierdute », în calitatea lui de cercetător pasionat al vieții sociale, luată în întregul ei, a desvăluit adevărul, denunțând josnicia și mișelia împoțonate în haina ridicolului ori de câte ori și ori unde le-a găsit.

În opera lui Caragiale găsești limbajul burgheziei stâlcit de semidoctie și cosmopolitism, ca în « O noapte furtunoasă », « High-Life », « Five-o'clock » și atâtea multe alte schițe și momente, alături de reconstituirea istorică a limbajului negustoresc grecizat și turcit din epoca lui Dinu Păturică, ca în Kir Ianulea, și, alături de ele, minunatul grai al poporului, în cea mai deplină puritate și frumusețe a lui, în nuvelele și basmele sale, în singura-i dramă « Năpasta ».

A fost subliniat de critica și istoria literară faptul evident că în opera lui Caragiale întreaga forță satirică este îndreptată împotriva claselor exploatoare, masa poporului exploatat fiind privită de scriitor cu dragoste și cu durere.

Această atitudine atât de limpede a lui Caragiale în fața claselor sociale antagoniste se reflectă în mod puternic în limba scriitorului. Limba încărcată de sonorități sarcastice o găsim numai în acele opere care se ocupă cu hidoșenia și ridicolul dușmanilor poporului, rămânând pentru descrierea tipurilor de oameni sărmani din popor, sau pentru basm, limba armonioasă, aromitoare a doinelor, baladelor și cronicilor poporului nostru.

O altă caracteristică a limbajului literar al lui I. L. Caragiale constă în prelucrarea artistică a limbii vorbite. Caragiale este un mare maestru a ceea ce se cheamă « stilul vorbit » sau « stilul oral ». Datorită acestui fapt proza sa are o mare intensitate dramatică, scriitorul folosind de cele mai multe ori dialogul în locul narațiunii.

Limba lui Caragiale este de o mare complexitate tocmai din cauza caracterului vorbit. Scriitorul a reușit să ne ofere la un înalt nivel artistic întreaga bogăție de fenomene fonetice, morfologice, sintactice și lexicale a limbii vorbite. Dacă mai adăugăm la aceasta și întregul bagaj de deformări ale limbii vorbite de popor, proprii claselor exploatoare, acel « jargon » al lumii bune, pe care Caragiale îl mănuește cu o măiestrie fără seamăn, ne dăm seama de realul tezaur de cercetări, pe care limba literară a lui Caragiale o oferă criticii literare și lingvisticii. Trebuie să spunem că până astăzi un studiu serios asupra limbii literare a lui Caragiale nu a fost întreprins, ca urmare a prejudecății reacționare că întregul limbaj al operei lui Caragiale s'ar reduce la cel mahalagesc, care nu merită nici a fi studiat și nici a fi dat ca model.

Faptul că limba lui Caragiale este un mijloc de exprimare a atitudinii scriitorului față de clasele sociale, reiese lămurit din compararea câtorva dialoguri din două piese diferite, de exemplu, din « O noapte furtunoasă » și « Năpasta ».

Una din scenele de intensă satiră și umor inegalabil este lectura cu glas tare pe care Ipingescu, ipistatul, o face unui articol al lui Rică Venturiano din

«Vocea patriotului Național» și comentariile pe care ipistatul și jușân Dumitrache le fac pe marginea textului citit.

Articolul este scris în stilul bombastic și ridicol al presei liberale din jurul anilor 1879, și de mai târziu, ascunzându-și în acea epocă demagogia sub fraze sforăitoare, redactate într'un limbaj jumătate franțuzit, jumătate latinizat.

«Democrațierea română, sau mai bine zis ținta Democrației române este de a persuadea pe cetățeni că nimeni nu trebuie a manca dela datoriile ce ne impun solemn aminte pactul nostru fundamentale, sfânta Constituțiune...»

Acest limbaj este de nepătruns atât pentru ipistat, cât și pentru cherestigiu, dar amândoi sunt foarte sensibili la demagogia patriotardă a articolului, care face parte integrantă din ființa lor, și încordați peste măsură de limba inaccesibilă a textului, ei o traduc, cu aprobări șgomotoase, pe limba lor. Cu multă finețe Caragiale a arătat în acest dialog că, în ultimă instanță, între cele două feluri de a vorbi nu este nici o deosebire. Ipingescu, de pildă, traduce *a manca*, adică a lipsi, pe limba lui și citește cu convingere *a mânca*:

Ipingescu (căutând șirul unde a rămas):

«...A mânca... sfânta Constituțiune...»

Jupân Dumitrache (cam nedumerit):

«Adică cum s'o mănânce?»

Ipingescu:

«Stai să vezi... că spune el... «Sfânta Constituțiune, și mai ales cei din masa poporului...»

Jupân Dumitrache (nedumerit):

«E scris adânc»

Ipingescu:

«Ba nu-i adânc deloc. Nu pricepi? Vezi cum vine vorba lui: să nu mai mănânce nimeni din sudoarea bunioară a unuia ca mine și ca dumneata, care suntem din popor; adică să șază numai poporul la masă, că el e stăpân».

Jupân Dumitrache (lămurit):

«Ei! așa mai vii de-acasă. Bravos! Zi-i înainte».

Ipingescu:

«Stai să vezi: acum vine un ce și mai tare».

Jupân Dumitrache:

«Ei?»

Ipingescu (urmând citirea):

«... A mânca poporul mai ales, este o greșeală neiertată, ba putem zice chiar o crimă...»

Jupân Dumitrache (cu deplină aprobare):

«Știi că și aici lovește bine! Da! cine mănâncă poporul să meargă la cremenal!».

Critica burgheză a interpretat asemenea dialoguri ale teatrului lui Caragiale ca simple și nevinovate jocuri de cuvinte ale unor mahalagii incuți.

Incultura ipistatului și cherestegiului este evidentă, dar Caragiale nu numai aceasta a vrut să sublinieze, redând chinul la care este supusă limba vorbită de popor în gura unor asemenea eroi, ci emfaza cu care oameni ruți de popor, prin însăși situația lor în societate se declară a fi poporul însuși. Acest

așa zis nevinovat joc de cuvinte este o minunată frântură din istoria liberalismului românesc care timp de decenii a aruncat praful demagogiei în ochii milioaneilor de cetățeni, pentru a-i împiedeca să vadă adevărata față a explozătorilor.

Cu totul diferit este tonul și cuvântul folosit în « Năpasta ». Sfâșietoare, în această dramă, este istoria bietului Ion, pedepsit la ocnă pentru crima altuia și înnebunit în cele din urmă din pricina suferințelor îndurate. Dialogul dintre Anca și Ion, fugit din ocnă, și care povestește cum a evadat, este de o mare măiestrie, în tragismul lui simplu și adânc:

Anca:

« Cum e la ocnă, Ioane? »

Ion:

« Bodaproste... e bine ».

Anca:

« Și cum ai fugit de acolo? »

Ion (ca iluminat):

« Vezi că s'a pogorât Maica Domnului la mine și zice: peecum că, Ioane, când ai ajunge la fântâna de sub deal, o să-ți iasă înainte cine să te aducă la mine, și să vii negreșit... să vii, că eu te scap de toți dușmanii tăi, și o să-ți fie bine, că eu, Maica Domnului, o să pui stavilă între tine și rele: relele să nu mai poată trece la tine, și nici tu să nu mai poți trece la ele... (simplu) Așa... ».

Capacitatea remarcabilă a lui I. L. Caragiale, de a folosi cuvântul, apare în toată plinătatea ei în construirea eroilor din piesele și proza sa. Un pictor, cu ajutorul desenului realist, redă chipul unui om cu toate particularitățile sale. Fără îndoială lucrul nu este chiar atât de simplu și portretul nu este cel mai ușor gen al picturii. Totuși, cu ajutorul științei formelor și proporțiilor, al științei desenului, umbrelor și culorilor, artistul poate oferi expresia artistică, materială, a unui om. Dela model, la realizarea practică, munca pictorului este permanent ajutată de o serie întregă de factori materiali, concreți.

Să ne gândim însă puțin la scriitor, care nu are decât un singur mijloc de exprimare a figurii și caracterului uman: cuvântul. Pentru a realiza omul, el trebuie să fie condus de o astfel de metodă de creație și de o atare cunoaștere a multiplelor funcțiuni și valori ale cuvântului, încât să transforme acest mijloc într'o puternică forță materială, în stare să redea concret personalitatea umană și să-l emoționeze pe cititor. Dacă procesul de creație, în acest caz, este foarte laborios și complex, este drept să arătăm că scriitorul, spre deosebire de pictor, se bucură în cuvânt de un mijloc de creație care este însăși expresia directă a gândului uman și întocmai ca acesta, sfera lui de cuprindere a realității este vastă și cu mari posibilități de mișcare, de circulație și deplasare.

Dar redarea personalității umane, în literatură, rămâne una din problemele de creație cele mai grele. Nu este vorba de a scrie despre oameni, orice și oricum. Ci de a crea oameni vii, perfect individualizați, care să nu semene cu alți oameni din aceeași operă, oameni care, în imaginația cititorului, să poată

oricând părăsi scara literaturii și să coboare în realitate, să prindă viață și să înceapă să trăiască în mijlocul celorlalți oameni.

Lucrul acesta l-a realizat cu o măiestrie extraordinară I. L. Caragiale. Tocmai în aceasta constă caracterul nepieritor al operei sale. Spijiniindu-se pe acest instrument simplu și atât de complex totodată—cuvântul—în a cărui mânăuire a atins marile culmi ale desăvârșirii, Caragiale a creat personaje care au supraviețuit făuritorului lor și vor viețui deapauri.

Nu putem intra aci, în amănunt, în descrierea laboratorului de creație al lui Caragiale. Analiza aspectelor concrete pe care le ia aplicarea metodei realiste de creație în opera lui Caragiale, constituie însă neîndoelnic unul din obiectivele cele mai pasionante și rodnice — în ceea ce privește experiența înaltă pe care ar putea-o împărtăși creatorilor de astăzi — ale criticii și istoriei literare.

Vom insista numai asupra uneia din observațiile realiste, din cele mai adânci, făcute de Caragiale și transpuse în creația sa.

Caragiale — ca și toți marii realiști — a observat că în graiul uman se află o foarte mare capacitate de diferențiere a trăsăturilor umane, a tipurilor ome-nești. Cu greu poți găsi doi oameni care să vorbească la fel, care să folosească cuvintele în același mod, care să le pronunțe asemănător. Aidoma amprentelor digitale, modul de exprimare a gândurilor prin grai este de un mare ajutor în a deosebi oamenii între ei. Balzac scria că: «geniul constă tocmai în aceea că la fiecare situație să se ivească și cuvintele prin care se manifestă caracterul personajelor».

Marii realiști ruși au subliniat în repetate rânduri însemnătatea acestui fapt pentru creația realistă desăvârșită. Saltâcov-Scedrin spunea că în limbajul unui om stă închisă istoria unei vieți întregi: «Din gura unui om— scria dânsul— nu iese nici o frază care nu ar putea fi urmărită până în împrejurările în care s'a născut... în viață nu există fapte, nu există fraze, care să nu aibe istoria lor».

Iar Ostrovschi — marele dramaturg rus — scria astfel: «Noi socotim ca primă condiție a artei zugrăvirea chipului dat, redarea justă a felului lui de a se exprima, adică redarea limbii și chiar a sintaxei».

Am insistat asupra acestui fapt și am chemat ca martori mari creatori ai literaturii universale, pentru că reușita acestei caracteristici a artei realiste, în care Caragiale a excelat, i-a fost contestată de critica burgheză.

Lăsăm la o parte faptul că criticii burgheze nu i-au plăcut eroii lui Caragiale pentru că sunt delă «mahala» și sunt «vulgari». Recunoscându-și propriul chip în oglinda atât de limpede a operei lui Caragiale, ei au vrut s'o sfărâme în bucăți.

Majoritatea criticilor burgheziei au contestat forța extraordinară a măiestriei lui Caragiale în a crea oameni; unii afirmând că toți eroii săi sunt din extrac-

ția inferioară a mahalagiilor — de aci monotonia, lipsa de diferențiere și individualizare a personagiilor sale — alții afirmând că autorul « Scrisorii pierdute » nu a creat oameni ci fanteze, desemnate prin diferite ticuri. Lovinescu, de pildă, susține că: « prin generalizarea procedului simplificării psihologice nu există, așa dar, oameni cu pasiuni contradictorii, cu o viață complexă, ci păpuși reduse la o singură formulă energetică . . . Atât. Poți învăța manivela, dar e fără rezultat ». Tendința aceasta, cu totul reacționară, de a tăgădui valoarea teatrului și prozei lui Caragiale, prin negarea caracterului profund veridic și autentic al personagiilor sale, a dat greș. De decenii, publicul aleargă la spectacolele lui Caragiale pentru că teatrul său este o galerie de oameni vii, în care josnicia și ridicolul « lumii bune » este desvăluit limpede în fața întregului popor.

Trebue spus că I. L. Caragiale este un maestru al individualizării personalității umane, cu ajutorul cuvântului. Modul de a vorbi al fiecăruia dintre personajele sale închide întreaga istorie a unei existențe umane, are specificul ei de clasă, cu reacțiile psihologice și trăsăturile morale determinate de acest specific, cu gradul respectiv de cultură sau incultură ș.a.m.d.

Limbajul lui Trahanache, de pildă, creează personalitatea unui ins care posedă un mare echilibru interior, ca rezultat al unei existențe din totdeauna îmbelșugate, ceea ce i-a creat sentimentul unei superiorități care nu poate fi primejduită. Trahanache este dintr'o viță mai veche de exploatare, neatinsă, niciodată până la el, în privilegiile sale. Pe el nu-l turbură nimic. Nici legătura soției sale cu prefectul Tipătescu, din care pentru el personal rezultă numai beneficii, nici uneltirile lui Cațavencu pe care-l are în mână cu o dovadă a excrocheriilor sale, nici spaima acoliților săi politici, Brânzovenescu și Farfuridi, care tremură la gândul că sunt trădați și nu se vor putea înfrupta din bugetul statului. Formula verbală în care Caragiale a sintetizat aceste caracteristici ale personajului său: « Aveți puținică răbdare » este sinteza însăși a conservatorismului, dar nu a unui conservatorism absurd, anacronic, ca la Sandu Napoailă al lui V. Alecsandri, ci a unui conservatorism de tip junimist, care s'a adaptat perfect dezvoltării capitalismului și participă la coaliția burghezo-moșierească.

Ridicolul « venerabilului » Trahanache rezultă din contrastul subtil între masca moralizatoare pe care o afișează și banditismul, josnicia, corupția, pe care le patronează cu calm și demnitate.]

Fiecare personaj vorbește o limbă proprie lui, care este și istoria propriei lui vieți, iar elementul satiric este atât de subtil realizat, încât, deși scriitorul a luat o atitudine răspicată față de fiecare erou pe care l-a creat, intervenția sa nu strică nimic, ci, dimpotrivă, creează, concretizează, redă adevărul vieții.

Pristanda, slugarnicul, mărunțul escroc, servil, gata să treacă de partea altui stăpân care l-ar plăti mai bine, este prins cu întreaga lui personalitate în acel « curat » aprobativ și servil, pe care-l adaugă oricărei afirmații a superiorilor săi și în fraza « familie mare, renumerație mică, după buget » care-i justifică toate potlogările, « Eu, familia mea, dela patuzop » al lui Agamiță Dan-

danache, « nu mă îmbrânci, că amețesc » al cetățeanului turmentat, « Rezon » al ipistatului Ipingescu, « Onoarea de familist » a lui jupân Dumitrache și atâtea alte caracteristici verbale ale personajelor lui Caragiale nu sunt resorturi de fan-toșe, ci admirabile mijloace de concretizare și individualizare a eroilor, cu ajutorul cuvântului. Forța de concretizare a realității, a unor asemenea invenții verbale, este recunoscută de faptul că ele au trecut în patrimoniul limbii vorbite a întregului popor și-i servesc la satirizarea apucăturilor josnice întâlnite în viața socială.

Marx și Engels, vorbind despre modul în care Eugène Sue a folosit în romanele sale limbajul criminalilor, scriau în « Sfânta familie »: « In ascunzătorile criminalilor și în limbajul lor se oglindește caracterul criminalului; ele reprezintă o parte inalienabilă a ființei lui, zugrăvirea lor face parte din zugrăvirea criminalului ».

În lumina acestui citat din Marx și Engels ne dăm seama mai bine de orientarea justă, înaintată, a lui Caragiale în aceste probleme complexe ale folosirii graiului uman în vederea redării concrete a realității.

Folosirea strălucită a cuvântului pentru realizarea artistică a omului este o dovadă a consecvenței lui Caragiale în lupta lui pentru realism și în fidelitatea sa față de principiul de bază al artei realiste, care este: unitatea organică, desăvârșită, dintre conținut și formă. Estetica materialistă ne arată că această unitate trebuie înțeleasă sub aspectul trecerii conținutului în formă și a formei în conținut. Limbajul eroilor lui Caragiale constituie o parte integrantă a lor, acea parte care, cu ajutorul cuvântului, capătă un conținut și un sens bine definit.

L. Timofeev, lămurind în manualul său de « Teoria literaturii » acest aspect al metodei de creație realiste, scrie: « În opera literară limba oamenilor înfățișați în ea este așa dar motivată mai ales de personajele de care este legată, de însușirile pe care ea le individualizează. Este o limbă caracteristică. Personajul trece în limbă, adică datorită ei își manifestă într'o formă dezvoltată însușirile și caracteristicile. Și invers, limba trece în personaj, adică după limbă judecăm anumite însușiri ale personajului, după cum dela personaj ajungem și la baza tematică și de idei a operei ».

În lumina esteticii materialiste, orientarea și practica artistică a lui I. L. Caragiale capătă acea aureolă pe care nu a avut-o niciodată în trecut și pe care o merită întru totul.

I. L. Caragiale a muncit enorm la desăvârșirea artei exprimării cuvântului. Manuscrisele sale, muncite și chinuite de ștersături și refaceri, mărturiile contemporanilor ne vorbesc de sbuciumul artistului în căutarea aceluia cuvânt care să exprime cel mai bine adevărul. Respectul lui Caragiale pentru limba poporului străbate din unul din frumoasele lui aforisme. Necunoașterea limbii românești « este un testimoniu de lipsă de cultură națională », spunea el.

Atunci când vorbește de limba poporului, exprimarea lui uită nota satirică, obișnuită, și se umple de duioșie:

« Să nu uităm niciodată că semnele scrisului sunt roabele gândirii noastre, cu multe neazuri și răbdare cucerite de străvechii noștri părinți. Să fim cu ele stăpâni severi, dar și cuminți și omenoși! să nu le cruțăm când trebuie omenie să le slujească, dar nici să le punem cu d'asila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amândouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenției gândirii noastre » — scria Caragiale în 1907 unui prieten.

Munca pentru desăvârșirea expresiei artistice îl făcea pe Caragiale să stăruie îndelung asupra textului, să se despartă cu greu de el în vederea tiparului. « Numai Dumnezeu și Compania luminatului știu cât costă o pagină scrisă în sfârșit pe curat — scrie el. Grea muncă, adevărat!... ».

Iar atunci când pregătea pentru tipar volumul său de « Povești » (1909), scria dela Berlin unui prieten din țară: « tot îl mai îngrijesc, ca să se prezinte mititelul, cât se poate mai spălat și mai pieptănat în fața lumii. În privința asta sunt mai mult Mama decât Tata operelor mele, al căror « fiu » sunt. Dacă n'au avut noroc să fie destul de frumoase, încai să s'arate curat și dichisite — să n'ajungă de ocară dușmanilor ».

Această grijă a lui Caragiale cu privire la « curățenia » și « dichiseala » textelor sale nu pornea câtuși de puțin dintr'o sterilă pasiune formalistă.

În fața fiecărui rând scris al marelui și bogatei lui opere, Caragiale a avut reprezentarea concretă a poporului pentru care scria. Este profund emoționant la Caragiale respectul său față de cititori. În « Domnul X » el scria cu privire la cei care vor fi meniți să-i citească operele: « Te rog să crezi, prea stimate Domnule X... cititorule, că dându-ți dumitale mult respect — mi-am oprit puțintel și pentru mine. Astfel, n'aș îndrăzni vreodată să te uit când pun mâna pe condei... ». Și, adresându-se scriitorilor, el le spunea: « de câte ori scoateți din călimări condeiul plin de cerneală și vreți cu vârful să mânjiți foaia curată, gândiți-vă la Domnul X... ».

Sunt cuvinte care răsună și astăzi cu aceeași vigoare ca și cu decenii în urmă, când au fost scrise. Noi vedem în opera lui Caragiale o nepieritoare armă de luptă în construirea unei culturi noi, pentru că la el pasiunea militantului pentru cauza poporului s'a manifestat în forme artistice de o mare frumusețe.

